

Иван Ковачевић

ikovacev@f.bg.ac.yu

О ПИСАЊУ ИСТОРИЈЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ КРАЈА ДВАДЕСЕТОГ И ПОЧЕТКА ДВАДЕСЕТ ПРВОГ ВЕКА*

Апстракт: Успутни прегледи историје антропологије често олако квалификују последњих неколико деценија антропологије у свету узимајући периферан и краткотрајан постмодернистички упад у антропологију као преломни тренутак. Егзегетска анализа једног таквог текста показује да се ради о покушају "накнадне победе писањем историје", а не о историји дисциплине те да такво, лаконско, квалификовање датог периода може збунити будуће генерације антрополога које ће поверовати да је "Writing Culture" донела ишта вредно помена.

Кључне речи: историја антропологије, постмодернизам, идентитет, мултикултурализам, Милош Миленковић

Заспао сам структурално, сањао политички и када
сам се пробудио видех да се у антропологији не-
што дешавало, али се ништа није десило.
Скица за аутобиографију

Иронијни став да "историју пишу победници" садржи критику нео-бјективне историографије у којој победници у ратовима или побунама устоличују своје победе тумачећи те догађаје, али и читаву историју, тако што је прилагођавају свом новостеченом положају. Историјски погледи на последње три деценије антропологије у свету, који полазе од "Writing Culture" као преломничког тренутка у историји новије антропологије, чине нешто друго. То није "историја коју пишу победници", јер те победе нема, већ покушај накнадне и постпразне "победе писањем историје". Таква "нова" историја антропологије се најлакше намеће кроз кратке, сумарне уводе и прегледе, који због своје сумарности обухватају са-

* Овај чланак је настао као резултат рада на пројекту "Антропологија у двадесетом веку – теоријски и методолошки домети" који финансира Министарство науке (147037).

мо, тобоже, најважније тачке историје антропологије у последње две деценије. Према текстовима који покушавају да остваре "победу писањем историје", "нова" историја започиње са "Writing Culture" 1984. године чиме се ствара илузија прекретништва и доминације, а игнорисање свеколике друге антропологије подразумевајуће оправдава природном краткотрјаном уводног или прегледног текста. Текстови такве врсте имају за циљ "препарирање" антрополошког јавног мњења за придавање значаја сасвим партикуларним и периферним антрополошким или антиантрополошким стратегијама етаблираним у делу америчке етнографске антропологије током 1980-их година. Одахнуће највећег броја антрополога услед опадања испразне постмодернистичке галаме садржано у уздасима олакшања и констатовању да је са постмодернизмом у антропологији готово и да више нема потребе трошити интелектуалну енергију за полемику са пропалим антипројектима није довољно, јер нешто што није допринело ничем, не завређује било какво место у историји антропологије, осим апендиксалног¹, а поготово не заслужује да се проглашава прекретничким. Стога се не може сматрати расипањем ограничених антрополошких ресурса указивање на оваква накнадна креирања историје антропологије, ако ни због чега другог, онда због генерација које долазе и које могу бити збуњене читајући о значају безначајног.

У једном таквом тексту насталом непуне две деценије после "Writing Culture" резимирајући последње три декаде развоја антропологије, те њеног двосмерног односа са друштвом М. Миленковић пише:

"За разлику од 1980-их, када је свест о потреби дисциплине да одговори рапидној промени културне стварности ушла у теоријско-методолошки мејнстрим антропологије у оквиру дебата у вези са текстовима попут "Writing Culture" или "Anthropology as Cultural Critique", и у односу на широки спектар теоријских и методолошких предлога у вези са побољшањем, одбацивањем или игнорисањем репрезентационих пракси и аналитичких навика истраживача културних идентитета и мултикултурализма током 1990-их, деценија у којој живимо пре личи на преиспитивање рецепције у свету ван ње саме, пружајући прилику за анализу утицаја и употребе дисциплине у интер-дисциплинарном и друштвеном дијалогу."²

Раздвајање историје антропологије на три декаде (1980-е, 1990-е и прва деценија двадесет првог века) усмерава анализу тих периода.

¹ Наравно, постоје и стратегије писања историје антропологије које представљају преглед бизарних "теорија" попут панвавилонске или панегипатске екстраполације дифузионизма или Бахофеновог "Mutterrecht"-а.

² М. Миленковић, Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији, у Традиционално и савремено у култури срба, Посебна издања Етнографског института САНУ, књ. 49. Београд, 2003, 135-136.

Осамдесете године двадесетог века

Из првог дела навода види се теза да је током 1980-их у мејнстрим (теоријско методолошки) ушла свест о потреби да се одговори промени (културне стварности) у оквиру "Writing Culture" и оно што из тог "писања културе" произилази.

Прво питање које се може поставити је да ли је "Writing culture" стварно ушла у мејнстрим, односно, да ли је то био мејнстрим дела америчке антропологије,³ па затим, да ли је то уопште био мејнстрим америчке антропологије чак и са неведеним сужавањем на теоријско-методолошке расправе. Могла би се можда прихватити хипотеза да су дебате у вези са наведеним књигама биле доминантне у антрополошким дебатама друге половине девете деценије двадесетог века, али би то требало доказивати детаљним прегледом периодике и других потенцијалних locus polemicus-a тог доба. Али, чак и када би се доказало да су дебате које су покренули Marcus & Co. доминирале у дебатама и полемикама тог доба, то би још увек било далеко од тврдње да се ради о методолошком мејнстриму⁴, а још даље од могућности да је у питању мејнстрим дисциплине.

Друго питање је да ли је промена "културне стварности" описана као "рапидна" таква да захтева некакав посебан "одговор" од стране антропологије, односно, које су то суштинске промене које би биле релевантне, уз априорно неприхватање испразне и обесмишљене фразе "постмодернизација друштва".⁵

Из претходног произлази и треће питање - да ли је постојала било каква посебна "потреба дисциплине" да одговори тим променама и, потом, четврто питање да ли је та потреба постојала и раније, тј. да ли су се рапидне промене десиле много пре него је потреба аванзовала са латентног на манифестни ниво.

³ И делови могу имати мејнстрим, који их и чини делом.

⁴ И сам аутор у једном каснијем раду констатује да теорија етнографије, промовисана у "Writing Culture", "није успела да се наметне као методолошки мејнстрим са унутар-дисциплинарне тачке гледишта" (Види М. Milenković, Post-moderna teorija etnografije, Antropologija, No. 2. Beograd, 2006, 44.) Осим тога потребно би било направити дистинкцију између мејнстрима у методолошким радовима, укључујући и полемике и дебате, од мејнстрима у антрополошком конзумирању метода. Сасвим је могуће несагласје та два мејнстрима, а уз стварно придавање одређеног значаја дебатној секцији науке, њено основно "тело" чини упражњавање науке, а не дебате о њој самој.

⁵ Не баш сасвим у центру овог питања, али интересно за разматрање је како су "рапидне промене културне стварности" утицале на опсесивну експлозију и доминацију критике реперезентације колонијалне антропологије у тренутку када колонија већ више деценија нема.

Да не би ово егзегетско читање⁶ остало на постављању питања, потребно је дати одговоре на њих јер, у противном, питања без одговора не могу осветлити ни постављени проблем "писања" историје дисциплине нити њену саму историју.

Прво, за време галаме у и око "Writing Culture" највећи део светске⁷, па и америчке антрополошке продукције је остајао по страни из више разлога од којих је најважнији што поменута галама не омогућује, не само неки нови приступ писању антропологије, већ или никакав приступ и потпуну деструкцију дисциплине или, такође, у крајњој линији, деструктивне, а смешне облике етнографије.⁸ Све велике парадигме у историји антропологије, које су као кључне појмове имале еволуцију, дифузију, функцију или структуру у тренутку настајања давале су средство за ново сагледавање и тумачење. За разлику од историје антропологије, која помиње кључна дела аплицираних парадигми, апологетика постмодернизма то избегава с обзиром на то да таква постмодернистичка дела или не постоје, или су аутори "постмодернисти" у својим радовима о конкретним феноменима покликнули у "старе" и од њих самих критиковане начине писања.

И тада и у Америци су писане сасвим озбиљне методолошке расправе као да се ништа не догађа.

На друго питање је одговор сасвим јасан - нема те револуције коју није могуће проучавати као сваку другу револуцију, и потпуно је скоројевићки "нашу" револуцију прогласити до те мере револуционарном да се мора револуционисати и начин њеног проучавања. Метанисање пред појмовима као што је "информатичко друштво" и њиме доминирајућа "виртуелна стварност"⁹ уз већ поменуту "постмодернизацију" заправо служи пуком надувавању и саморекламирању сопствених просечних или испод просечних писања, која тиме добијају "великоумни" значај, а могу и да покрију стотине страница потпуно празних фраза које једва да имају смисла.

⁶ Егзегетска читања могу имати два усмерења: ка валидацији ауторовог начина мишљења или ка деконструкцији идеја изнетих у тексту. Ова егзегеза припада другом усмерењу.

⁷ О неприхватању става да је постмодернизам било какав антрополошки мејнстрим од стране француских антрополога види З. Ивановић, Терен антропологије и теренско истраживање, у Симпозијум "Етнологија и антропологија: стање и перспективе", Зборник Етнографског института САНУ, 21. Београд, 2005.

⁸ О деструкцији антропологије постмодернистичким писањем и етнографијом инспирисаном тим писањем опширније сам расправљао у И. Ковачевић, Индивидуална антропологија или антрополог као лични гуслар, Етноантрополошки проблеми, Год. 1. Бр. 1. (Н.с.), Београд, 2006. и И. Ковачевић, Традиција модерног. Београд, 2006, 135-141.

⁹ I. Kovačević, Urbane legende – američki i/ili globalni folklor, Етноантрополошки проблеми, Год. 3. св. 1. (Н.с.), Београд, 2007, 13-14.

Одговор на треће питање је кратак. Антропологија као дисциплина је имала и има потребу да "одговори промени" тако што ће сасвим мирно и без икакве хистерије и загрцнутости ту промену проучавати као и сваку другу промену у историји.

И, на крају, четврто питање. На ово питање је, свакако, најтеже дати одговор јер полази од тога да су промене о којима се говори толико рапидне да су рапидније од свих досадашњих промена. Такође, могућност сигурног одговора зависи од претпоставке да постоји прецизан мерни инструмент који мери брзину промена и потом се измерене брзине могу упоредити. Такође, потребно би било одредити и временску тачку почетка рапидних промена, да бисмо онда утврдили колико је времена било потребно да се створи свест о потреби да се одговори промени. Ако се та свест о потреби да се одговори промени јавила са "Writing Culture" онда треба видети које су то промене које су се догодиле пре и већ тада биле толико радикалне и рапидне да су аутори "Writing Culture" већ били освешћени према потреби да се одговори рапидној промени.

Деведесете године двадесетог века

Последњу деценију даедесетог века карактеришу расправе о праксама и навикама истраживача културних идентитета и мултикултурализма.¹⁰

Истраживање културних идентитета је тек једна од стотину/хиљаду антрополошких тема и највећи број антрополога је мирно завршио или завршава своје научне каријере, а да се нису заинтересовали за овај сегмент антропологије. Уз сву модерност теме и многи антрополози млађе генерације не показују интересовање за идентитетска проучавања. Уколико се замисле сви могући "идентитети" од полног/родног до културног или националног, а преко комшијског, компанијског или навијачког, отвара се низ интересантних могућности за истраживање оних истраживача који сачињавају научну заједницу "идентитолога" и која представља једну од многих субдисциплинарних заједница унутар антропологије.¹¹

Друго, мултикултурализам је "политичка и едукативна стратегија" и "друштвени феномен"¹² и као такав може бити тек једна од десетина или

¹⁰ М. Миленковић, *op. cit.* 135.

¹¹ Сасвим је друго питање могућност и оправданост ширење појма идентитет на тоталитет са намером да овај појам замени појам културе. Неоснованост таквог покушаја није предмет овог текста.

¹² М. Миленковић, *Посткултурна антропологија и мултикултурне политике*, у С. Ковач (ур.), *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, Београд, 2005, 62.

стотина тема политичке антропологије као тек једне од десетина или стотина антрополошких дисциплина.

Када се комбинација "идентитологије" и идеологије мултикултурализма редукују на своје основне циљеве, види се регресија на европску етнологију средине деветнаестог века, која је проучавала "етнос", са циљем указивања на пожељне односе међу "етносима". Разлика је само у томе што су деветнаестовековне етнологија и идеологија своје исходиште имале у геноциду и етничком чишћењу, док комбинација са краја двадесетог века проповеда толеранцију, не увиђајући колико "идентитолошким" усмерењем, уз све конструкционистичке поставке, ту толеранцију отежава.

Без обзира на разлике деветнаестовековне етнологије ("проучавамо наш етнос који треба да ратује са другима ради територије") и описане антропологије са краја двадесетог века ("проучавамо идентитете који треба лепо да живе једни са другима") и једна и друга представљају концепте којима је место у политичкој арени.

Према томе, ако десету деценију двадесетог века у антропологији карактеришу расправе о овако парцијалним, можда социјално и политички значајним, али садржински минијатурним темама, онда се та деценија антропологији није морала ни догодити. Но, на срећу антропологије то није било тако.

Прва деценија двадесет првог века

Прва деценија двадесет првог века би према наведеном опису била деценија преиспитивања рецепције антропологије. После штете коју су антропологији нанели неантрополози и антрополози, којима је заједнички именитељ била анти-антропологија и који су дуго времена денунцирали антропологију на најразноразније начине, преиспитивање рецепције је логична последица. Поготово што је литерарно-памфлетски вођена расправа, пуњена замумуљеним реченицама и пасусима препуним нових "појмова" или старих чије је значење намерно померано, оставила далеко већи утисак него што заслужује.¹³

¹³ У пракси традиције "Writing Culture" то изгледа као десетине и десетине пасуса у којима се гомилају појмови који међусобно немају никакве везе и чији смисао ни сам аутор не разуме, али служе да се створи утисак како је аутор толико дубокомислен да види неку везу између тог галиматијаса и да његова прокламација "краја" или "смрти" антропологије добије на тежини. Дубокомислена веза остаје тајна аутора коју љубоморно чува уколико се не препозна као "салата од речи". О једном таквом примеру види I. Kovačević, *Postkulturni udarac u Vernikeovu zonu*, *Antropologija*, Br. 5. Beograd, 2008.

Ипак, преиспитивању рецепције нужно претходи и указивање на то шта ће бити реципирано, односно шта то антропологија чини. Увиђајући ову неопходност М. Миленковић, у даљем представљању, преносећи ставове Маркуса и Фишера, допуњава општу оцену о антропологији у првој деценији двадесетог века тиме шта антропологија ради и треба да ради у том времену: "Током кризе рецепције постало је јасно да су на основној листи истраживачких тема традиције, заједнице, ритуали, сродство или структуре моћи замењене културним идентитетима, науком, технологијом и информационим друштвом."¹⁴

У овој реченици две ствари се могу довести у питање: Прво, "то" је постало јасно само онима који су то желели, па им је из пукe жеље "јасно" управо оно што желе, и друго, једноставно, није тачно да су једне теме замењене другим, већ су, можда, само неке теме додате или су неке "иновативно" назване.

Нешто измењеним редоследом посматране "нове" теме на истраживачкој листи се показују или као старе или као не-теме.

Информационо друштво, осим имплицитног става да су сва пред-"информациона" друштва самим тим и неинформациона, што би могло бити предмет расправе, није ништа друго до савремено друштво и самим тим представља уобичајен, нормалан предмет оне антропологије која је искорачила са рајских острва и из зелених сеоских пашњака и вратила се кући¹⁵. Значи, ништа посебно и ништа ново.

Технологија као антрополошка тема савршено одговара посматрању као класичном антрополошком методу стварања искуствене евиденције. Уз модерну и јефтину технологију видео регистрација могуће је поставити камере које ће снимити све могуће углове и аспекте технолошког процеса производње у потпуно роботизованој хали где се монтирају

¹⁴ М. Миленковић, Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији, у Традиционално и савремено у култури Срба, Посебна издања Етнографског института САНУ, књ. 49. Београд, 2003, 136.

¹⁵ О немогућности парцелисања света на "модерни" и примитивни" и антропологији која проучава и најмања меланезијска племена и велике светске метрополе, Леви-Строс је писао више од две деценије пре етаблирања антропологије код куће у Америци. Текст под насловом "Место антропологије у друштвеним наукама и проблеми које поставља настава" објављен је у публикацији УНЕСКО-а 1954. године, а и поново одштампан у много познатијој "Структуралној антропологији" из 1958. године. Види Cl. Levi-Strauss, *Strukturalna antropologija*, Zagreb, s. a. /1977./ 363. Први значајнији амерички зборник о "антропологији код куће", зборник "Anthropologists at Home in North America", појавио се 1981. године. Види. D. Messerschmidt (Ed.), *Anthropologists at Home in North America. Methods in Study of One's Own Society*, Cambridge Univ. Press. 1981.

аутомобили.¹⁶ Сви елементи и све фазе технолошког поступка ће бити забележени са великом дозом веродостојности и етнограф ће моћи да напише монографију о технологији у датој фабрици.

Са друге стране, хумани производни рад, бар када се ради о учесницима и, првенствено, технолошким средствима, био је предмет етнолошког бављења и то у европској етнологији. То истраживање је било замишљено као регистровање маркера географског распрострањања одређених технологија и потом одређивање етничких граница. Прикупљање и картирање делова ткачког "стана" или неког дела неке ораће справе доживело је судбину свих сличних покушаја етничког мапирања. Међутим, и после пропасти изворног пројекта још дуго се задржало сакупљање, музејско тезаурисање и "научно" описивање ораћих справа, грнчарских кола или ткачких разбоја. То описивање технологије донекле је доприносило познавању општег технолошко-привредног контекста, али само по себи није могло да опстане као део етнологије када је пошла путем антропологизације. Технологија *per se* је антрополошки незанимљива¹⁷ једнако као дисање или варење јер припадају неекспресивном, био-технолошком нивоу стварности.¹⁸ Ако је реч о последицама које технологија има на људе, онда су то давно етаблиране теме психологије рада или социологије рада те једино брисањем свих дисциплинарних специфичности могу постати део некакве свеобухватне, интегралне, мега друштвене науке. Што се пак антропологије тиче, много пре "Writing Culture" антрополози су се бавили културном променом изазваном трансфером технологије или технолошким напретком.¹⁹

¹⁶ "Writing Culture"-овска мултивокална монографија о размрвљености рада, 24-часовном радном дану, немању права на годишњи одмор и слично би значајно допринела опису сурове експлоатације робота у тој фабрици.

¹⁷ Чак и аутори, који постпостмодернистички оцењујући правце интересовања савремене антропологије помињу технологију као могућу "тему или комплекс тема", не објашњавају шта под тим подразумевају. Тако А. Бошковић у тексту "Социо-културна антропологија данас" наводи да је једна од пет тема (или комплекса тема) које покрећу "најзанимљивија истраживања" тема "Медији, технологија и популарна култура", али у пасусу којим појашњава оно што покреће најзанимљивија истраживања нема ничег о технологији. Види А. Bošković, *Socio-kulturna antropologija danas*, Sociologija, Vol. XLIV, No. 4. Beograd, 2002, 339.

¹⁸ E. Leach, *Culture and Communication*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976, 9. Српски превод: Е. Лић, *Kultura i komunikacija*, Beograd, 1983, 16. Моруће је да неке једноставне класификације аспеката људског понашања на природне биолошке активности, техничке радње и експресивне радње, у књизи Едмунда Лича из 1976. године, изгледа праисторијска, далека и "застарела", те је само због дугог постојања треба заменити неком новом. Као и таблицу множења.

¹⁹ Пример таквог антрополошког истраживања је докторска дисертација Манинга Неша из 1955. године под насловом "Cantel: The Industrialization of Gu-

Наука као нова антрополошка тема је нешто што јесте иновација и проучавање научних заједница различитог нивоа проистиче из потребе за писањем историје посебних наука, неукости научника из тих наука да напишу историју своје дисциплине или њихове склоности да преувеличају значај области или идеја ужег личног припадања и немогућности класичних историчара да искључиво путем писаних докумената реконструишу историју неке, одређене науке. На тај начин се показало да класични етнографски метод – бележење усмених исказа - укључује антропологију у историју наука, тј. да јој је додао још један извор за целовитији приказ прошлости неке науке или њених субдисциплина. Ипак, из непоузданости и пристрасности официјелних историја појединих научних дисциплина, није могуће извучити закључке о потпуној поузданости или великој корективности усмене хронике унутар научне заједнице. Са друге стране, ако анализа писаних извора, коју спроводи класични историчар, пати од могућег изостављања важних догађаја у историји дисциплине, усмена хроника те догађаје искривљује што отежава проверљивост података.²⁰

atemalan Indian Community". Књига је објављена први пут у издању Универзитета Чикаго у оквиру Центра за економски развој и културну промену. M. Nash, Machine Age Maya. The Industrialization of a Guatemalan Community, Glencoe, IL: Free Press, 1958. Друго издање M. Nash, Machine Age Maya: The Industrialization of a Guatemalan Community. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1965. Одломак из књиге је уврштен у зборник Криса Вокера "Модерна технологија и цивилизација" (M. Nash, Machine Age Maya, in Ch. R. Walker (Ed.), Modern Technology and Civilization: An Introduction to Human Problems in the Machine Age, McGraw-Hill, 1962, 357-366.) Хрватски превод зборника: Ch. R. Walker, Moderna tehnologija i civilizacija, Zagreb, 1968, 350-358.

²⁰ Српска историографија је још у другој половини деветнаестог века критичком извора заменила препричавање народне поезије.

Ivan Kovačević

**ON WRITING ANTHROPOLOGICAL HISTORY AT THE END OF
20TH AND BEGINNING OF 21ST CENTURY**

Superficial overviews of history of anthropology too often qualify its last couple of decades by taking a peripheral and short postmodernist intrusion as a turning point. An attempt at the exegesis of one such text reveals that it is a case of "retroactive victory through the writing of history", and not history of discipline itself. Such a superficial qualification of the given period can easily confuse future generations of anthropologists, leading them to believe that "Writing Culture" represents a trend worth mentioning.

Key words: history of anthropology, postmodernism, identity, multiculturalism, Miloš Milenković